

Мыкола Васильчук

Особенности преподавания курса «литературное краеведение» на филологическом факультете высшей школы (из опыта работы в Коломыйском институте Прикарпатского национального университета имени Василя Стефаныка)

В статье рассматриваются особенности преподавания курса «Литературное краеведение» студентам-филологам. Автор ведет речь о истории краеведения на Прикарпатье, рассматривает ряд теоретических вопросов, в том числе и о «координатах» литературного краеведения в системе филологии и краеведения. Акцентируется внимание на авторских методических разработках.

Ключевые слова: литературное краеведение, филология, методика, литературоведение, студент, писатель.

Mykola Vasylchuk

Methodology and curriculum of the «literary regional ethnography» (from the teaching experience in the Kolomyia Institute of the Precarpathian National University named after Vasyl Stefanyk, Department of Philology)

In this article, the methodology and curriculum of the “Literary regional ethnography” course are described to philology students. The author talks about the history of regional ethnography in the Precarpathian region, examines a few theoretical questions including how literary regional ethnography combines the philology and the study of a regional system. The author also references his methodological experience.

Key words: literary study of a region, philology, methods, study of literature, student, writer.

УДК 372.48

Світлана Кучеренко (м. Одеса)

ОРГАНІЗАЦІЯ ІНДИВІДУАЛЬНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ КРАЮ

У статті на конкретних прикладах розглянуто форми і методи індивідуальної роботи студентів, які вивчають історію краю, і роль викладача як організатора цієї роботи.

Ключові слова: індивідуальні завдання, історичні діячі, історичні події, історичні джерела, історичні поняття, етнічні групи, етнічні землі.

Навчання у вищому технічному навчальному закладі, наприклад, такому яким є Одеська державна академія будівництва та архітектури, вимагає від студента засвоєння великого обсягу різноманітних знань та набуття великої кількості різноманітних умінь. Безумовно, перш за все йдеться про здатність викладачів забезпечити якісну професійну підготовку майбутніх спеціалістів, історико-культурна складова якої теж повинна відповідати академічному рівню. Обмежена кількість аудиторних годин, запланованих для викладання гуманітарних дисциплін і модульно-рейтингова система оцінювання знань студентів спонукають викладачів до пошуку нових форм роботи або до більш досконалого використання звичних. Такими є передумови співпраці викладача і студента.

Ця розвідка являє собою продовженням методичних пошуків автора [1]. Нижче наведено варіан-

ти самостійної роботи студентів з певного досвіду її організації при вивченні історії України. У статті розглянуто можливість та доцільність застосування подібних завдань при вивченні історії краю.

«Історія України» і «Краєзнавство» – предмети не тільки і не стільки навчальні, особливо у технічному вузі, скільки виховні, навіть світоглядні, адже на них покладене завдання, котрого не можуть виконати інші курси – це виховання історичної пам'яті, яка є основою історичної свідомості.

На перший погляд здається, що краєзнавчий спецкурс значно менший за обсягом, простіший у викладанні, та й відповідає він швидше за формування локальної пам'яті, а не національної. Нескладно його виконати на місцевому матеріалі, поділивши на традиційні для історії України доби – давня, княжа, козацька, відродження, революційна, радянська і сучасна.

Але Україна – багатоманітна, у цьому – складність її феномену. Те, що може бути її перевагою, сьогодні є проблемою. Мова вже навіть не про те, що Україна поділена на 2-3-4-н частин, йдеться про цивілізаційний розлом, який проходить через неї. Ось чому сьогодні як ніколи є актуальною тема єдності України. І якщо під час обговорення краєзнавчої проблематики вдасться показати не тільки особливості будь-якої української землі протягом її історії, а ще й підкреслити спільні для українських земель історичні явища і процеси, то поставлене вище завдання виконуватиметься. У цьому є сенс співпраці викладача і студента.

У навчальному процесі джерелом нової інформації традиційно є лекція викладача для студентської аудиторії, а також повідомлення студентів, передбачені на семінарах. В ідеалі усі студенти певної групи повинні підготувати конкретні індивідуальні завдання, які розроблені і розподілені викладачем. Усі студенти також повинні бути присутніми на семінарському занятті і готовими до презентації своїх тем. Ще вони усі повинні встигнути оголосити повідомлення, а викладач – виставити оцінки за виступи. Тоді формально буде дотримано принцип так би мовити «рівних можливостей» у «збиранні» модульних балів протягом семестру. Оскільки замість ідеальних ситуацій життя створює реальні, зростає роль викладача в організації заняття, який за сприятливої ситуації (більшість студентів готові) стає модератором, а за несприятливої (готових до заняття меншість) – як це не просто звучить – вчителем і ні в якому разі не лектором, який перетворить практичне заняття в продовження лекції. Такими є правила співпраці викладача і студента.

Далі докладніше про кожне завдання.

1. Історія взагалі, краю зокрема – це перш за все люди, знакові постаті на тлі доби. Історії без людей не буває. Відома навіть крайня думка: «Історія, власне, не існує, існують лише біографії». Одне з індивідуальних завдань стосується визначних історичних діячів та їхнього внеску в історію краю. Розкриваючи це питання, слід пам'ятати, що оцінка історичних статей буде грамотною в тому випадку, коли у висновку буде зазначено, що тим або іншим діячем було зроблено нового у порівнянні зі його попередниками. Крім того, часто погляди на діяльність історичних осіб змінюються з часом. Оцінки їхніх сучасників і наступників не завжди співпадають, часто співіснують протилежні висновки щодо історичних осіб.

Серед них одесити, батько і син – Іван і Юрій Липи [2]. У 2010 р. минуло 145 років від дня народження І.Липи та 110-та річниця Ю.Липи.

Іван Львович Липа – лікар, письменник, громадський, політичний, культурний діяч. Народився 24 лютого 1865 р. у Керчі. Закінчив Керченську гімназію. Навчався на медичному факультеті Харківського і Казанського університетів. Разом з однодумцями заснував першу таємну організацію свідомих українців – «Братство Тарасівців». З 1900 по 1918 рр. І.Липа жив у Одесі, де мав лікарську практику, також писав поетичні та прозові твори, літературно-критичні статті; редагував альманах «Багаття», організував видавничий гурток «Одеська літературна спілка», брав участь у виданні журналів «Основа» і «Степ», працював співредактором тижневика «Українське слово», заснував видавництво «Народний стяг». І.Липа був членом НТШ та одеської «Громади», співпрацював з «Просвітою», був активним учасником «Українського клубу» і товариства «Українська хата».

В роки української революції І.Липа працював у Центральній Раді як депутат від Одеси, призначений комісаром Одеси та лікарським інспектором за доби Гетьманату, від партії соціалістів-самостійників був міністром віросповідань в уряді Директорії.

1 січня 1919 р. І.Липа назавжди поїхав з Одеси спочатку до Києва, потім до Кам'янця-Подільського, а згодом до Тарнова, де обійняв посаду міністра охорони здоров'я у новоствореному українському уряді. Працював лікарем у таборах інтернованих вояків і очолював організацію «Блакитний хрест». 1922 р. І.Липа повернувся до Львова і оселився у Винниках, де помер 13 грудня 1923 р. на руках Івана Огієнка, якому переказав заповіт для сина.

Юрій Іванович Липа – лікар, письменник, публіцист, політичний діяч. Народився 5 травня 1900 р. в Полтаві. Закінчив Одеську гімназію. Навчався на юридичному факультеті Новоросійського і Кам'янець-Подільського університетів, а також медичному факультеті Познанського університету. Писав художні та публіцистичні твори, літературно-критичні статті, редагував газету «Вісник Одеси». В роки української революції Ю.Липа у лавах Гайдамацької дивізії брав участь у бойових діях, створив студентську сотню, був заступником командира Одеської «Січі», а також співпрацював з багатьма виданнями і редагував часопис «Нова думка».

1 січня 1919 р. Ю.Липа також назавжди виїхав з Одеси. На еміграції у Польщі деякий час перебував у таборі інтернованих вояків. За батьковим заповітом вивчав, практикував та викладав медицину. Водночас працював у «Літературно-науковому віснику», друкувався у журналі «Митуса». Заснував літературне об'єднання «Сонцесвіт», літературні групи «Танк» і «Варяг», часопис «Ми», політич-

ну корпорацію «Чорноморе». Закінчив Вищу школу політичних наук та Військову медичну школу. Організував Український Чорноморський інститут, який планувалося перевести до Одеси після відновлення Української держави, а також Український Океанічний та Український Суходоловий інститути.

У 1943 р. Ю.Липа повернувся з родиною до Яворова, де мав лікарську практику, займався фітотерапією та проводив підпільну діяльність як лікар УПА. Оселився у с.Бунові на хуторі Іваники. 19 серпня 1944 р. його обуло заарештовано і закатовано органами НКВС. 20 серпня 1944 р. в с.Шутова.

Є такий цікавий підручник «Історія України в особах». У підсумку співпраці може з'явитися спільний підручник «Історія краю в особах».

2. Наступне завдання потребує осмислення певної події, адже історія являє собою низку подій, які відбуваються водночас і послідовно, паралельно і перехресно, разом і окремо одна від іншої. Говорять, що «факти – це повітря вченого». Сукупність подій (фактів) і є історією. Як не буває історії без людей, так не буває історії без подій (ключових, знаменних, важливих, поворотних тощо). Відомий такий вислів: «Сучасні події тим відрізняються від подій історичних, що ми не знаємо, до чого вони призводять». Готуючи це завдання, потрібно розкрити значення і наслідки того чи іншого факту в історії України.

Для прикладу візьмемо низку подій, наслідком яких стало зникнення кочового світу. Наприкінці XVIII ст. кількість ногайців Буджацької орди – останніх кочівників Причорноморських степів – досягла 40 тисяч осіб. Під час російсько-турецьких війн вони були втягнуті у конфлікти між Росією і Туреччиною, що ускладнювалися міжусобицями ногайських мурз.

У 1806 р. російське військо форсувало Дністер, вступивши на територію Бессарабії. Багато ногайців внаслідок цього відійшло з турками за Дунай. Сім ногайських родів, які кочували в районі Ізмаїла, знайшли прихисток у фортеці, давши турецькому гарнізону 4 тисячі воїнів. Для переговорів з ногайською знаттю командування російської армії направило прикордонного комісара – бригадира Іллю Караджи та штабс-капітана Івана Котляревського. У 1807 р. переговори завершилися підписанням угоди про переселення частини біля 6,5 тисяч ногайців у Таврійську губернію. Однак, у 1808 р. на р.Молочну переселилося їх лише 3,5 тисячі, решта розсіялася по Херсонській та Катеринославській губерніях.

Після цього майже не залишилося слідів 300-літнього перебування ногайців у Буджацькому степу. Генерал Ланжерон, який командував у 1806–1807 рр. російським військом у Подунав'ї, допо-

відав, що разом з ногайцями водночас зникли їхні поселення, які вони у більшості зруйнували, а залишені ними глиняні хати обвалилися через місяць. Вже через півроку годі було й знайти розташування колишніх ногайських селищ.

Після Бухарестського миру в 1812 р. за російсько-турецькою згодою «останні» 3199 колишні буджацькі ногайці на 1829 кибитках перейшли у межі Османської імперії. Це й був кінець Буджацької орди, а з нею кінець кочового світу Північно-Західного Причорномор'я [3].

У підсумку співпраці може бути складена хронологічна таблиця подій з історії краю.

3. Ми не можемо безпосередньо спостерігати минуле, лише тільки сучасність у нас перед очима. Про «справи давно минулих днів» дізнаємося з різних джерел, що містять історичну інформацію, як цеглини в історичній будівлі. Саме тому наступне завдання стосується характеристики найбільш задіяних у навчальному процесі – писемних джерел різних часів. Важливо при опрацюванні джерела визначити де, коли, ким і навіщо воно було створене, про що в ньому йдеться, як воно вплинуло на сучасників?

Наприклад, Всеукраїнський перепис населення (2001 р.) нагадав про подібні урядові дії минулих часів. Зокрема 28.01.1897 р. проводився перепис населення Російської імперії. Загальна чисельність населення Одеси була 403815 осіб, з яких жителі міста – 380541 особа, передмістя – 23274 особи. Національний склад міста, як і сьогодні, був строкатим. В 7 дільницях проживало 42 нації. Найбільшу частину склали слов'яни: великороси – 49,1% (198233), малороси – 9,4% (37925), білоруси – 0,3% (1267). Причому, російська мова була рідною для 51% одеситів, українську визнавали рідною – понад 5%, а з передмістями – близько 10% мешканців міста. Другу за величиною етнічну групу Одеси слідом за слов'янами, становили євреї – понад 34%. Далі йшли греки, поляки, німці, татари, вірмени та інші. За підрахунками сучасників, населення Одеси розмовляло 53 мовами. Також різнилося населення Одеси за віросповіданням: православних (55,93%), іудеїв (34,41%), римо- і вірмено-католиків (6%), лютеран і протестантів (2,37%), інших (менше 0,5 %). За віковими категоріями більшу частину склали чоловіки працездатного віку від 25 до 49 років – 54,23%, причому найбільший процент визначився в категорії 20–29 років. Серед жінок максимальний процент припав на вік 10–39 років. За соціальними категоріями населення Одеси розподілялося таким чином: дворяни – 5%, чиновники, духовенство, почесні гро-

мадяни – 2%, купці – 1.4%, міщани – 57,9%, селяни – 23,7%, іноземці – 6%, інші – 3,6% [4].

Отже, мова статистичних джерел – це мова цифр, студенти, порівнюючи та аналізуючи їх, можуть зробити висновки про динаміку населення, зміну його кількісних і якісних характеристик, навіть можуть скласти портрети «типових одеситів» різних століть.

У підсумку співпраці може створитися збірка документів з історії краю.

4. Наступне індивідуальне завдання стосується етнічних груп (народів), які проживають у нашому краю. Його доцільно готувати у вигляді доповіді та презентації. Поліетнічність України як і поліетнічність нашого краю складалася тривалий час і сьогодні сукупність етнічних груп – це народ України, більшість якого складає український етнос.

З доповідей сокурсників студенти дізнаються про походження імені народу; з якого століття та чи інша етнічна група проживає на території краю; причина переселення на нашу територію; кількість її діаспори за останнім переписом на Одещині та, культурні товариства, що підтримують самобутність етнічної групи, і, насамкінець, про історичного, культурного, політичного діяча краю – представника цієї етнічної групи.

Хочеться навести для прикладу народ, що є особливістю сучасного національного складу Одещини у порівнянні з іншими областями України. Гагаузи – самобутній тюркомовний християнський православний етнос, походження якого є досі предметом дискусій. Вчені вважають їх нащадками кочових племен узів, печенігів, половців. Більшість гагаузів проживають на території Молдови в автономній республіці Гагаузія (Гагауз-Єри) зі столицею у м. Камрат, де їх налічується 153,5 тис. осіб. У невеликій кількості вони живуть також у Болгарії та Румунії.

За даними всеукраїнського перепису населення 2001 р. в Україні ця етнічна група налічує 31,9 тис. осіб, переважна більшість з них проживає в Буджаку (Болградський та Ренійський райони Одеської області). Понад 70% гагаузів вважають рідною гагаузьку мову, знають російську (18%) та українську (3%) мови. У 1957 р. створено гагаузьку писемність на основі кирилиці, віднедавна її переведено на латинську абетку.

До переселення у Причорноморський та Буджацький степи вони перебували на території Болгарії, лише у 1854 р. їх було виокремлено в самостійну етнічну спільноту. Наприкінці XVIII ст. гагаузи разом з іншими балканськими народами переходять на територію Молдови та України двома хвилями: перша – перед російсько-турецькою

війною 1806–1812 рр., а друга – після війни [5]. Сьогодні збереженням та розвитком культури гагаузів опікуються Одеське обласне національно-культурне товариство «Бірлік» та Всеукраїнське об'єднання «Союз гагаузів України» у Києві.

Залишається назвати гагаузьких історичних діячів [6]. Серед них Михайло Чакир, котрий своїми творами та ідеями сформулював гагаузьку ідентичність, прагнув визначити походження гагаузів та накреслив шлях, який їм слід торувати у житті надалі, полишив слід у культурі завдяки ідеям, викладеним у творах. Він був релігійною особою. У школі разом з уроками релігії викладав також природничі і соціальні науки, математику. Він був високошанованим серед гагаузів та молдаван, і 1884 року його обрали депутатом. У газетах, які він випускав, та власних дослідженнях Чакир висвітлював питання походження гагаузів, їхні традиції, мову, релігійні принципи. Укладений Чакиром словник гагаузької мови, який є важливим лінгвістичним першоджерелом, став також провідним джерелом формування етнічної ідентичності гагаузького народу.

У підсумку співпраці пишеться етнічна історія краю з картами.

5. Індивідуальні завдання, які стосуються українських етнічних земель теж краще готувати як доповіді та презентації. З історичних земель сформувалася територія української держави, більшість якої – це українські етнічні землі. Так само на історичних землях виникла територія нашої області. Ці тривалі процеси відбувалися під впливом певних факторів, через певні причини в минулому, а їхні результати, значення і наслідки спостерігаються в сучасності. В доповідях про землі нашого краю або дотичних до нього слід назвати походження назви землі, час виникнення, навести приклади визначних подій в історії України та визначних людей

Візьмемо для прикладу північ Одещини, тобто Південне Поділля. «На берегах річок Ягорлик та Кодима, течія яких створює природні кордони південноподільських земель, у XVI ст. оселилися українці, стримуючи натиск кочівників, розвиваючи економіку, зберігаючи духовні цінності» [7].

Отже, Поділля – історико-географічна область України, що займає басейн межиріччя Південного Бугу і лівих приток Дністра, охоплює територію сучасних Вінницької, Хмельницької, Тернопільської і невеликі частини Черкаської, Кіровоградської та Одеської областей.

У Галицько-Волинському літописі ця територія відома під назвою «Пониззя». Назва «Поділля» як частина Галицького князівства в історичних доку-

ментах згадується з XIII ст., а як самостійна земля – з XIV ст. У XV ст. лісостепові райони Південного Поділля почали заселятись українцями. В авангарді цього процесу йшли козаки, які засновували на неосвоєних землях зимівники чи хутори, що з часом перетворювались на села або містечка.

З кінця XVII ст. стосунки козаків та татар стали менш войовничими. Українські переселенці активно освоювали землі, які юридично належали татарам і туркам. Між колишніми ворогами все частіше виникали військові союзи, жваво розвивалася торгівля, нерідко – й родинні зв'язки. Наприклад, рідна сестра С.Палія Варвара, взята в полон білгородськими татарами, стала дружиною буджацького мурзи, і її син Чора-мурза неодноразово гостював у свого дядька С. Палія у Фастові.

І все-таки Палій більше відомий своїми переможними походами проти татар. Зокрема в 1694 р. семитисячний загін під його керівництвом розбив біля річки Кодими сорокатисячне військо татарського хана, яке рухалося на Київ. Ця подія відома в історії України як битва на Кодимі.

Були й інші приклади взаємовідносин козацького війська і татар. У 1692 р. колишній канцелярист І.Мазепа Петро Іваненко уклав з татарами союзний договір, спрямований проти Москви. Він був обраний на гетьманство своїми прихильниками (ймовірно, людьми, які були незадоволені Переяславськими угодами) і з 1696 по 1712 рік був гетьманом так званої «Ханської України» – території між Бугом та Дністром – частина Бессарабії і Південне Поділля (Кодимщина). Ця територія належала Кримському ханству. Гетьман Ханської України визнавався кримським ханом і був чимось середнім між його васалом і урядовцем над тутешньою українською людністю. Цілком ймовірно, що практично козаки були незалежними, а влада кримського хана – формальною [8].

Сучасні кордони Одеської області охоплюють Південне Поділля, Західне Лукомор'я та Південну Бессарабію [9]. В результаті співпраці можна спробувати написати історію формування території краю з картами.

Наведені вище варіанти індивідуальних завдань дають можливість вийти за рамки локальної історії. Діяч, подія, джерело, етнічна група і земля – пов'язуються з історією України так, щоб дійсно проілюструвати тезу: «історія краю – це частина історії України». Для того, щоб краще відчувати і зрозуміти зв'язки краю і країни, було проведено дві студентські конференції: «Мої земляки в історії України» та «Мій край в історії України».

Проведенню конференцій передувала велика підготовча робота. У доповідях першої конференції тре-

ба було: 1) показати у який період історії України ми зустрічаємо того чи іншого діяча; 2) назвати віхи його життя, діяльності, творчості; 3) порівняти з його сучасниками; 4) сформулювати значення в історії краю та України; 5) виявити головну справу життя особи; 6) висловити власне відчуття від дотику до біографії людини; 7) передати особисте враження від роботи; а також, 8) проілюструвати доповідь.

Нижче наведено перелік видатних земляків, про яких доповідали студенти Одеської області: В.Боровик, І.Борщак, В.Василько, О.Воропай, В.Голубович, О.Довженко, А.Ждаха, М.Кропивницький, М.Комаров, І.Липа, Ю.Липа, М.Куліш, Л.Курбас, І.Луценко, Р.Малиновський, А.Ніковський, П.Ніщинський, М.Омельянович-Павленко, М.Слабченко, М.Старицький, І.Черняхівський, Є.Чикаленко, С.Шелухін, О.Шумський, М.Щепкін тощо.

Для підготовки доповіді на другу конференцію потрібно було: 1) дати визначення поняття, 2) дати характеристику явища, 3) показати особливості Одеського феномену, 4) показати його значення в історії краю та України; 5) розповісти про складності своєї роботи; 6) проілюструвати доповідь.

Доповіді, виголошені студентами Одещини на конференції «Мій край в історії України»: «Громада в Одесі», «Просвіта в Одесі», «Створення і діяльність осередків українських політичних партій в Одесі», «Одеса в часи революції 1905 р.», «Одеса в часи громадянської війни», «Повстанський рух на Одещині» «Одеське розстріляне відродження», «Одеса в роки Великої вітчизняної війни», «Партизанський рух на Одещині», «Одеські дисиденти та шестидесятники» тощо.

Студенти поставилися до цього завдання по-різному і виконали його теж по-різному, але всі. Вдалося дотримати принцип: жодного повторення, усі завдання буквально – індивідуальні. Заслухали всі повідомлення. Кращі з них заслуговують на те, щоб поповнити методичний фонд кафедри. Це була організаційно складна робота, яка вимагала терпіння і наполегливості, корисна і для викладача, і для студентів у межах їх співпраці. З почуттям виконаного завдання групи логічно підійшли до іспиту.

Висновки. Індивідуальні завдання з історії краю за умов ретельної організації та співпраці викладача і студентів сприяють розвитку пізнавальних здібностей, творчого мислення, ініціативи, самоорганізації, відповідальності, навичок роботи в колективі, що справді є дуже важливим у навчальному процесі. Це відбувається шляхом виконання спільних робіт, таких як «Історія краю в особах», «Хронологічна таблиця подій історії краю

з коментарями», «Збірка документів з історії краю», «Етнічна історія краю», «Історія формування території краю», а також через проведення студентських конференцій на тему «Мої земляки в історії України» та «Мій край в історії України». Щоб не опинитися разом із студентами в ситуації «навчан-

ня заради навчання», іншими словами – «60-75-85 балів будь-якою ціною», слід пам'ятати, що кінцева мета опрацювання усіх цих повідомлень, доповідей та презентацій є світоглядною – формування у студентів не лише регіональної (локальної), а й національної історичної пам'яті.

Джерела та література

1. Кучеренко С.В. Індивідуальні завдання як засіб презентації історичної науки // Завдання кафедр суспільних наук в умовах реформування гуманітарної освіти в Україні. Зб. м-лів Всеукр. наук.-практ. конф., Одеса / Редкол.: Л.І.Сухотеріна (гол.ред.). – Одеса: Пальміра, 2010. – С.61-64; Кучеренко С.В. Індивідуальні завдання як засіб презентації нових знань студента // М-ли XVI між народ. науково-практич. конференції «Управління якістю підготовки фахівців» у 2-х ч. – Одеса: ОДАБА, 2011. – Ч.2. – С.59–61.
2. Ананченко Т. Жертовний чин великих українців (Іван та Юрій Липи) // Четверті Липівські читання: Зб. м-лів Всеукр. наук.-практич. конф. / Упоряд. Г.Дольник. – Київ: УВС ім. Ю.Липи, 2009. – С.184–197; Чорноморська хвиля Української революції: провідники національного руху в Одесі у 1917–1920 рр.: Монографія / Відп. ред. В.М.Хмарський. – Одеса: ТЕС, 2011. – 586 с.
3. Бачинский А.Д., Добролюбовский А.О, Новицкий Е.Ю. Книга для чтения по истории Одесщины. – Одесса: Ред.-изд. отдел обл. упр. печати, 1992. – С.72–73.
4. Історія Одеси / Голов. ред. В.Н.Станко. – Одеса: Друк, 2002. – С.149–154.
5. Кушнір В.Г. Народознавство Одещини: Навч. посібник. – Одеса: Гермес, 1998. – С.188–189.
6. Біографії гагаузів // <http://www.gagauzy.com/zahari-chakir.html>
7. Моя незрівнянна Одещина / Авт. текстів: В.В.Солодова, Ю.О.Слюсар, Е.Г.Плеська-Зебольд, С.М.Дутка. – Одеса: Астропринт, 2006. – С.7–8.
8. Історична довідка (Кодимщина) // <http://kodimarda.odessa.dov.ua>
9. Моя незрівнянна Одещина / Авт. текстів: В.В.Солодова, Ю.О.Слюсар, Е.Г.Плеська-Зебольд, С.М.Дутка. – Одеса: Астропринт, 2006. – 84 с.

Светлана Кучеренко

Организация индивидуальной работы студентов во время изучения истории края

В статье на конкретных примерах рассмотрены формы и методы индивидуальной работы студентов, изучающих историю края и роли преподавателя как организатора этой работы.

Ключевые слова: индивидуальные задания, исторические деятели, исторические события, исторические понятия, этнические группы, этнические земли.

Svitlana Kucherenko

Organization of individual work of students during the study of history of region

On concrete examples forms and methods of individual work of students, studying a local history and roles of teacher as an organizer of this work are considered in this article.

Key words: individual tasks, historical figures, historical events, historical sources, historical concepts, ethnic groups, ethnic earth.

